

Встановлено, що протягом усього професійного шляху людини вони схильні динамічно розвиватися.

Таким чином, на основі феноменологічного підходу обґрунтовано доцільність враховувати педагогічні та спеціальні здібності майбутніх педагогів професійного навчання. Важливим є визначення задатків абітурієнтів до педагогічної діяльності.

Перспективами подальших досліджень є розроблення методик діагностики задатків абітурієнтів до педагогічної діяльності (тести, професійні проби, організаційно-діяльнісні ігри, асесмент-центр) та коучингового супроводу розвитку особистісно-професійних якостей майбутніх педагогів; зовнішнього незалежного професійного оцінювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. М. : Наука, 1977. 380 с.*
2. *Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с., с.275*
3. *Кільдеров Д.Е. Підготовка майбутніх учителів технологій на засадах інтегрованого навчання: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2017. 563 с.*
4. *Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості . Під ред. Л.М.Проколієнко.. К. : Рад. шк., 1989. 609 с.*
5. *Куценко С. В. Творчо-діяльнісний підхід до навчання в процесі формування творчого потенціалу майбутнього вчителя хореографії. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер : Педагогічні науки. 2014. Вип. 3. С. 149-154.*
6. *Украинский советский энциклопедический словарь : в 3 т. Редкол.: А.В.Кудрицкий и др. К. : Глав. ред. УСЭ, 1988–1989. Т. 3. 347 с.*
7. *Філософія: навч. посіб. За ред. І.Ф.Надольного та ін. К.: ВІКОР, 1997. 584 с.*
8. *Развитие и диагностика способностей. Ред. В.Н.Дружинин, В.Д.Шадриков. М. : Наука, 1991. 181 с*
9. *Розвиток творчої особистості в умовах екологічної кризи : наук.-метод. пос. За наук. ред. О.В.Киричука і В.В.Рибалки. К. : Ін-т психології АПН України, 1993. Ч. 1: Результати експериментальних і науково-практичних досліджень. 124 с.*
10. *Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии : курс лекций. М. : Учпедгиз, 1946. 704 с.*

УДК 378

*Л.Я.Криницька, к.пед.н.,
О.М. Дубницька*

ОСОБИСТІСНООРІЄНТОВАНИЙ ТА КЛАСТЕРНИЙ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ НЕЗАЙНЯТОГО НАСЕЛЕННЯ

Анотація. Проаналізовано проблему організації професійного навчання незайнятого населення.. Обґрунтовано необхідність особистісно-орієнтованого та кластерного підходів. Основними об'єднуючими позиції щодо особистісно орієнтованої освіти є характеристики: визнання людини як найвищої цінності; визнання за нею свободи вибору шляхів і способів

саморозвитку, створення умов для самореалізації особистості й сприяння її готовності до позитивної самореалізації в соціумі на всіх етапах її життєдіяльності.

Під час організації професійного навчання незайнятого населення важливим є кластерний підхід. Існує багато факторів, які не залежать від самих лише закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Вони лежать у площині взаємодії системи освіти з центральними і регіональними органами виконавчої влади, галузевими міністерствами, керівниками підприємств, наукових установ та громадських організацій, котрі спільними зусиллями мали б домагатися розвитку трудового потенціалу держави, адекватного потребам сьогодення.

Ключові слова: освітні послуги, освітньо-науково-виробничий кластер, маркетинг, заклади освіти, здобувачі освіти.

*L.Ya. Krynytska, Ph.D.(Pedagogy),
O.M. Dubnytska*

PERSONAL-ORIENTED AND CLUSTER APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF THE UNEMPLOYED POPULATION

Abstract. *The problem of organization of vocational training of the unemployed population is analyzed. The necessity of personality-oriented and cluster approaches is substantiated. The main unifying positions on personality-oriented education are the following characteristics: recognition of a person as the highest value; recognition of her freedom of choice of ways and means of self-development, creating conditions for self-realization of the individual and promoting his readiness for positive self-realization in society at all stages of his life.*

The cluster approach is important when organizing vocational training for the unemployed. There are many factors that do not depend only on the institutions of vocational (technical) education. They lie in the plane of interaction of the education system with central and regional executive bodies, line ministries, heads of enterprises, research institutions and public organizations, which should work together to develop the labor potential of the state, adequate to today's needs.

Key words: *educational services, educational-research-production cluster, marketing, educational institutions, students.*

Одним із найважливіших обов'язків держави, яка відновлює соціально-орієнтовану економіку, є регулювання ринку праці та соціальний захист громадян у разі вимушеного безробіття. В Україні створено Державну службу зайнятості як централізовану систему державних органів, покликаних комплексно розв'язувати всі питання, пов'язані з регулюванням зайнятості населення, їх професійною орієнтацією, перенавчанням, працевлаштуванням, соціальною підтримкою громадян, котрі втратили роботу й тимчасово не працюють.

Проблеми професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації незайнятого населення досліджувалися багатьма вченими, зокрема: С. Батишевим, С. Гончаренком, Т. Десятовим, І. Зязюном, В. Ковалем, О. Коханком, В. Кременем, Е. Лібановою, В. Мадзігоном, Н. Ничкало,

В. Олійником, В. Плохієм, В. Рибалкою, С. Сисоєвою, Л. Сігаєвою, В. Скульською, В. Скуратівським, Ю. Туранським, Л. Щербак, О. Щербак, Л. Яневич та ін. Проте, ця робота потребує подальшого поглиблення і продовження.

Серед основних завдань державних органів, громадських організацій, науковців, освітян та роботодавців щодо реалізації державної політики зайнятості є систематичне вивчення процесів на ринку праці щодо його регулювання і складання прогнозів професійного навчання робочої сили, зокрема і безробітних. Йдеться про здійснення ефективних підходів щодо професійної підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки вивільнених працівників та незайнятого населення.

Особливої актуальності в сучасних умовах в Українській державі набуває проблема формування якісно нової національної робочої сили. Ця проблема перетворюється на один із найважливіших чинників підвищення продуктивності праці, забезпечення випуску підприємствами конкурентноздатної продукції. Вона набирає ще більшої важливості у зв'язку з інтеграцією України у європейське економічне співтовариство.

Формування і реалізація трудового потенціалу, набуття професійних знань і вмінь у значній мірі залежать від ефективного функціонування системи професійної (професійно-технічної) освіти, яка органічно пов'язана з суспільним виробництвом і працює на відтворення робітничих кадрів країни. Рівень її розвитку віддзеркалює дійсний соціально-економічний стан у галузях виробництва та сфері послуг.

Сучасні соціальні реалії, дисбаланс між обсягами й напрямками професійної підготовки та потребами ринку праці обертається не лише дефіцитом необхідних для підприємств працівників, а й безробіттям. Однією з головних причин існуючого дисбалансу є вплив особистісних факторів: майже повна відсутність у молоді мотивації до оволодіння робітничими професіями; низький рівень інформованості випускників шкіл про стан і динаміку ринку праці та попит на конкретні професії; вплив мотивів “моди”, “престижності”, одномоментних переваг при виборі фаху без урахування реальних можливостей працевлаштування; загальне зниження в молоді мотивації до праці, бажання легко здобути високооплачуване робоче місце; відсутність добре організованої, цілісної системи професійної орієнтації молоді [3, с. 49-51].

Вибірковий аналіз працевлаштування випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти показує, що до 10 відсотків з них працевлаштовується не за набутою професією, хоч є відповідна потреба на ринку праці. Очевидно, повинен бути створений такий механізм, за якого громадянин,

котрий здобув професійну освіту за державні кошти, має зобов'язання перед державою – відпрацювати визначений час за скеруванням державної комісії з умовою, що держава гарантуватиме йому певний рівень соціального захисту.

Роботодавці сьогодні потребують висококваліфікованих працівників, які добре володіють сучасними технологіями, обладнанням і технікою. Водночас, вони практично нічого не роблять для створення в закладах професійної (професійно-технічної) освіти сучасної навчально-виробничої бази, відповідних умов для навчання, виховання і відпочинку майбутніх робітників, організації виробничого навчання і проходження практики тощо.

Важливе значення для молодих фахівців мають не тільки робочі місця з належним матеріальним забезпеченням, а й максимальна кількість соціальних гарантій, перспектив професійного зростання, належного психологічного клімату в колективі і т. ін. Окрім того, професійного навчання безробітних має серйозно впливати на подальший розвиток трудового потенціалу, регулювання зайнятості населення, бути одночасно інструментом ринку праці та складовою неперервної професійної освіти. Наприклад «середня тривалість незайнятості громадян в Україні становить майже два роки, що вкрай негативно позначається на якості трудового потенціалу, оскільки значна перерва в роботі відбивається на втраті кваліфікації працівників, породжує соціально-психологічні проблеми, спричиняє втрату мотивації повернення до зайнятості» [4, с.3].

Під час організації професійного навчання незайнятого населення важливим є *особистісно-орієнтований підхід*. Сучасний відомий дослідник особистісно орієнтованої освітньої парадигми І. Бех наголошує на трьохплановості існування людини з позиції особистісної характеристики. Характеризуючи таку тріаду як минуле, теперішнє і майбутнє, системоутворювальним фактором вважає майбутнє, що зумовлює цільовий детермінізм як загальний механізм функціонування особистості. Доповнює психологічну думку, увага якої зосереджується на механізмах особистісних змін, характеристиках становлення індивідуальності та унікальності особистості, філософська позиція, акценти якої розкривають соціальні сторони характеристик особистості та їх ролі для існування людини у суспільстві. Особистість у філософському розумінні виражається як сутність внутрішнього світу людини, що характеризується унікальністю та відкритістю; реалізується в самопізнанні, самотворенні людини та об'єктивується в артефактах культури. Домінуючі структури соціального контексту особистості розкривають її світогляд, потреби, інтереси, ідеали, устремління, моральні, етичні якості [1]. Загалом, аналізуючи особистісно-орієнтований підхід, не можна не погодитися з твердженням про те, що він дає можливість виокремити дві точки зору: нормативну, згідно з якою

можна визначити найсуттєвіші ознаки ідеальної особистості, як-от: світогляд, духовність, моральність; функціональну, за якою є можливість визначити особистість як суб'єкт життєдіяльності (статуси, ролі, спрямованість особистості).

Таким чином, основними об'єднуючими позиції вчених щодо особистісно орієнтованої освіти, ми можемо назвати такі її характеристики: визнання людини як найвищої цінності; визнання за нею свободи вибору шляхів і способів саморозвитку, створення умов для самореалізації особистості й сприяння її готовності до позитивної самореалізації в соціумі на всіх етапах її життєдіяльності.

У країнах Європейської співдружності докладають значних зусиль для підвищення ролі професійної орієнтації у соціально-економічному розвитку, забезпечення тісного зв'язку її мети з потребами виробництва. Розуміння та підтримку знаходить точка зору, що ефективність виробництва і забезпечення зайнятості населення у значній мірі залежить від узгодження в роботі служб профорієнтації, професійної підготовки і працевлаштування. Наростає тенденція до надання цій діяльності більш динамічного характеру і розгляду професійної орієнтації як невід'ємного елемента системи забезпечення ефективної зайнятості та кадрової політики держави.

У багатьох країнах світу професійна орієнтація, починається з раннього шкільного віку, набуває довготермінового, систематичного, послідовного і неперервного характеру. Оцінка діяльності профорієнтаційних підрозділів, наприклад, у Швеції та Фінляндії тісно пов'язується з результативністю заходів щодо працевлаштування безробітних.

При тому в деяких країнах намагаються поєднувати особистісні характеристики людини з основними напрямками організаційно-технічних змін у різних галузях виробництва і навіть законодавчо закріплюють заборону профорієнтації та перепідготовки з неперспективних професій і тих спеціальностей, на які нема попиту в конкретних регіонах.

Особливого значення на ринку праці набуває збалансування попиту і пропозиції у професійно-кваліфікаційному плані. Як засвідчує досвід багатьох розвинутих країн, ефективному розв'язанню цього завдання сприяє активна профорієнтаційна діяльність, котра узгоджує соціально-економічні інтереси індивіда та суспільного виробництва.

Конкурентоспроможність на ринку праці, особливо безробітних, вивільнених працівників, жінок, молоді та інших категорій незайнятого населення, вирішальною мірою залежить від ступеня оволодіння ними відповідно до своєї професійної придатності професією, що користується

попитом на ринку праці. На жаль, в Україні роль та місце профорієнтації у здійсненні активної політики зайнятості ще значно недооцінюється, а також не враховується позитивний досвід розвинутих країн у цій сфері.

Отже, профорієнтація в Україні ще не стала одним із головних інструментів відтворення трудових (людських) ресурсів. Вона також не набула ще належної ваги у виборі місця прикладання праці та конкретної професії серед різних вікових груп населення, зокрема тих, котрі змінюють професії. Важливу роль тут повинно відводитися професійній придатності, адже працівники відрізняються між собою не тільки за професіями чи спеціальностями, а й темпераментом, характерами, здібностями, психофізіологічними та соціально-фізіологічними особливостями, станом здоров'я, в тому числі й наявністю певних професійних захворювань. Уявлення про те, що є люди, котрі можуть успішно оволодіти будь-якою професією, є безпідставним. Професійну придатність не слід обмежувати тільки рамками фізіології, медицини та психології, бо вона також стосується широкого кола економічних і соціальних проблем.

Під час організації професійного навчання незайнятого населення важливим є кластерний підхід. Існує багато факторів, які не залежать від самих лише закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Вони лежать у площині взаємодії системи освіти з центральними і регіональними органами виконавчої влади, галузевими міністерствами, керівниками підприємств, наукових установ та громадських організацій, котрі спільними зусиллями мали б домагатися розвитку трудового потенціалу держави, адекватного потребам сьогодення. Наприклад, сьогодні гострою є проблема укомплектованості робітничими кадрами підприємств легкої промисловості, сфери обслуговування, які майже всі є приватними.

Ці питання можуть бути вирішені в умовах освітньо-науково-виробничого кластеру на рівні співпраці конкретних підприємств та організацій, закладів професійної (професійно-технічної) та вищої освіти на договірній основі.

Соціально-економічні та технологічні зміни, новітні технології породжують нові професії, нерідко поглинаючи старі. Однак, якщо працівник змушений змінити професію, то оволодіння новою професією має бути якісним. Більше того, сьогодні працівнику для успішної професійної діяльності потрібний не тільки високий кваліфікаційний розряд, а й часто освоєння суміжної професії чи окремого професійного модуля, також йому необхідні нові знання в галузі екології, права, економіки, комп'ютерної грамотності. Це необхідно враховувати при організації професійного навчання незайнятого населення, зокрема у професійно-технічних навчальних закладах.

Ще у 2003 році В. Кремень підкреслював, що «з'явилася ще одна функція системи профтехосвіти – це підготовка, підвищення кваліфікації та перенавчання незайнятого населення. Хоча й тут можливості профтехосвіти використовуються несповна. І провина тут лежить як на частині професійно-технічних навчальних закладів, що працюють пасивно, так і відповідних служб зайнятості на місцях, що з незрозумілих причин розміщують замовлення на перепідготовку не в солідних профтехучилищах, а в недавно створених різних курсах» [5, с. 2]. Але, на жаль, і сьогодні ця проблема повністю не вирішена, а така тенденція продовжується. Сьогодні лише 15 відсотків загальної кількості громадян, котрі зареєстровані безробітними, навчаються за направленнями центрів зайнятості у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Через відсутність системи координації на ринку праці між роботодавцями, центрами зайнятості та закладами освіти перелік спеціальностей, професій, за якими готують майбутніх фахівців, не відповідає потребам реального сектора економіки. Система профорієнтації працює лише для школярів. Дослідження свідчать, що найпопулярнішими у молодіжному середовищі є професії, потреби в яких та перспективи на ринку праці України найнижчі» [2, с. 19].

Пріоритетними напрямками розвитку професійної (професійно-технічної) освіти в найближче десятиліття будуть: прогнозування її розвитку на основі моніторингу ринку праці як на загальнодержавному, так регіональному рівнях; рівний доступ до здобуття якісної професійної освіти різними категоріями населення; модернізація освітнього процесу та управлінської діяльності у закладах професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, об'єднання зусиль міністерств і відомств, роботодавців, науковців і громадських об'єднань та організацій для розвитку соціального партнерства та посилення відповідальності за якісну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації працюючого та незайнятого населення.

Головними чинниками розвитку професійної підготовки та перепідготовки фахівців у повинні стати: забезпечення необхідних умов функціонування та розвитку установ та підприємств роботодавців, закладів професійної (професійно-технічної) та вищої освіти; налагодження їх ефективної взаємодії з підприємствами, установами та організаціями-замовниками робітничих кадрів, органами виконавчої влади і місцевого самоврядування в регіонах; формування оптимальної різнопрофільної та різнорівневої мережі закладів освіти для забезпечення якісної професійної освіти громадян; створення закладів нового типу та перепрофілювання діючих, запровадження сучасних та інтегрованих професій; соціальний захист молоді; забезпечення цієї галузі необхідними

фінансовими, матеріальними, людськими та організаційними ресурсами; професійне навчання осіб з обмеженою працездатністю.

Відбуватиметься постійне оновлення змісту професійної підготовки з урахуванням динамічних змін у галузях економіки, техніці, технологіях.

Важливого значення в умовах розвитку ринкових відносин набуватимуть проблеми задоволення потреб регіонів у кадрах відповідних професій і кваліфікацій, розв'язання яких створить можливість забезпечити ефективну зайнятість працездатного населення. Це ставить нові вимоги перед державною службою зайнятості і системою професійної підготовки робітничих кадрів з числа молоді, навчання, перепідготовки і підвищення кваліфікації виробничого персоналу та незайнятого населення як у закладах освіти, так і безпосередньо на підприємствах, в установах і організаціях.

Особистісно орієнтований підхід є одним із сучасних найбільш задіяних в освітньому процесі теоретичних підходів у професійній педагогіці. Професійний розвиток невіддільний від особистісного, адже все, що входить у сферу зацікавлень та інтересів щодо обраної професії, є особистісно значущим. Зміст професії, що освоюється, визначає відповідні вимоги до особистісних характеристик індивіда, які виявляються і розвиваються у процесі освіти. У професійній освіті особистісний підхід проголошено однією з головних тенденцій сучасної педагогічної теорії і практики. В основному педагоги розуміють його як гуманістичний принцип спілкування педагога і вихованців, пов'язаний з ідеями поваги до особистості дитини, співробітництва, діалогу.

Професійне навчання складається з підготовки безробітних, котрі не мають професії, перепідготовки робітників та спеціалістів за новими професіями та спеціальностями, підвищення кваліфікації безробітних, в тому числі шляхом стажування на підприємствах, в установах і організаціях чи в навчальних закладах за індивідуальними планами.

Провідну роль у професійному навчанні робітничих кадрів і фахівців за скеруваннями державних центрів зайнятості відіграють органи управління професійною освітою в областях та безпосередньо заклади професійної (професійно-технічної) освіти.

В Україні створено достатню законодавчу, нормативно-правову та методичну базу, яка дозволяє організовувати професійне навчання незайнятого населення на належному рівні. Однак, до цих документів потрібно вносити відповідні корективи та поправки. Враховуючи вимоги часу, необхідно активізувати дослідницьку та аналітичну роботу. Адже за останні роки спостерігається деяке зменшення кількості навчальних закладів, в яких незайняте населення проходить професійне навчання.

Актуальними для розвитку системи професійного навчання незайнятого населення і безробітних у закладах професійної (професійно-технічної) освіти повинні бути: врахування наукових досліджень, що проводяться соціальними лабораторіями різних відомств, вищих навчальних закладів та наукових установ, у навчальних планах і програмах професійного навчання безробітних; здійснення навчання відповідно до вимог ринку праці; забезпечення комплексного та системного підходів до професійного навчання, посилення його соціально-економічної спрямованості; розширення взаємозв'язків і співпраці всіх навчальних закладів різних форм власності для ефективного професійного навчання, розробки його змісту, запровадження гнучких технологій навчання, сучасних його форм і методів.

На основі узагальненого досвіду та вивчення наукових джерел вітчизняних і зарубіжних спеціалістів нами запропоновано кластерний підхід до професійного навчання. В його основу покладено принципи: добровільність профнавчання; зв'язок профнавчання з процесами ринкових перетворень; диференційований підхід до різних груп здобувачів освіти; впровадження модульної системи професійного навчання; взаємозв'язок профнавчання із загальною системою неперервної професійної освіти; орієнтація незайнятого населення на перспективні сфери трудової діяльності згідно з попитом на ринку праці та ін.

У країнах з розвинутою економікою склалися системи професійної освіти як галузі державного регулювання і підтримки підготовки фахівців з боку підприємств. Цей досвід ліг в основу реалізації наукового проекту «Багаторівнева система підготовки педагогів профільного і професійного навчання в умовах освітньо-науково-виробничого кластеру».

Отже, примінення особистісно орієнтованого та кластерного підходів потребує більше уваги як зі сторони освітніх органів, так і науковців щодо напрацювання різноманітних програм навчання, створення умов для повноцінного проведення якісної підготовки за новітніми технологіями, всебічної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогів, які б володіли знаннями з андрагогіки, сучасними технологіями навчання дорослих, вміло використовували інноваційні методики навчання безробітних. Також необхідно внести відповідні зміни у програми підготовки педагогів професійного навчання у закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. М-во освіти і науки України ; Ін-т змісту і метод. навч. К. : [Б. в.], 1998. 204 с.

2. Заява учасників Всеукраїнського форуму “Стан та перспективи розвитку професійного трудового потенціалу України”. Професійно-технічна освіта. 2005. № 3. С. 19.
3. Іванова Н. І. Забезпечення якісної підготовки робітничих кадрів – основа соціального-економічного розвитку України. Забезпечити якісну підготовку робітничих кадрів: Матеріали Всеукраїнської наради 3 березня 2006 року. К.: 2006. С. 45-46.
4. Кінах А. К. Стан і перспективи професійного розвитку трудового потенціалу України. Професійно-технічна освіта. 2005. № 3. С. 2-7.
5. Кремень В. Г. Проблеми профтехосвіти мають далеко не галузевий характер. Освіта України. 2003. № 18. С. 2.

УДК 377.1

Дубовик Оксана
викладач

РОЛЬ І МІСЦЕ УНІВЕРСИТЕТІВ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Анотація. У статті розглядаються питання ролі університетської освіти у суспільстві та аналізуються праці американських вчених стосовно місця університетів у сучасному світі.

Ключові слова: освіта, вища освіта, університет, цілі університетської освіти.

Dubovyk Oksana
Lecturer

ROLE AND PLACE OF UNIVERSITIES IN THE MODERN WORLD

Abstract. The article examines the role of university education in society and analyzes the works of American scholars on the place of universities in the modern world.

Key words: education, higher education, university, goals of university education.

На сучасному етапі в усьому світі спостерігається поступовий перехід від елітарної до масової вищої освіти, що суттєво змінює поняття про вищу освіту. Глобалізаційні процеси вимагають перегляду принципів існування та усвідомлення нової ролі, яку відіграють університети в суспільному житті. Окрім того, розвиток і поширення новітніх технологій істотно змінюють не тільки вимоги до фахівців, але й методи навчання: завдяки інтернет-технологіям з'являється можливість вільного доступу до якісної освіти будь-яких рівнів та напрямів багатьма мовами незалежно від місцезнаходження студента.

Саме тому проблеми вдосконалення системи вищої освіти з метою зміцнення гуманних засад в усіх сферах життя, повернення людини до активних дій в інтересах прогресу зараз є надзвичайно актуальними. Питання про важливу роль університетів у вирішенні серйозних питань, що постали перед суспільством: падіння духовності, зростання жорстокості, злочинності,